

Spraakmakende Boeken over *Stoner*, van John Williams (1965)

Barend van Heusden (KCM, Letteren, Rijksuniversiteit Groningen)

Inleiding / aankondiging

In 1965 verscheen *Stoner*, geschreven door John Williams (1922-1994). De roman, die handelt over het weinig spectaculaire leven van een onopvallende literatuurdocent aan een kleine universiteit in het midden van de VS, bleef in eerste instantie vrijwel onopgemerkt. In 2005, dus veertig jaar later, werd het boek echter opnieuw uitgegeven en sindsdien is het bezig aan een niet te stuiten opmars - in de VS, maar ook internationaal. In Nederland is *Stoner* een absolute bestseller - er zijn meer dan 120.000 exemplaren van het boek verkocht en het staat dan ook al maanden stevig in de top-10 van best verkochte boeken. Lezers en critici zijn bijna zonder uitzondering lovend - ze roemen de directe en transparante stijl en de emotionele helderheid van de roman, en ook de levenswijsheid die uit het boek spreekt. In mijn lezing over *Stoner* wil ik een poging doen - bij voorkeur in dialoog met de lezers in de zaal - om enigszins vat te krijgen op de eigenaardigheden van deze roman, zoals de geschiedenis, de vertelvorm en de stijl, om zo wellicht een verklaring te vinden voor de enorme aantrekkingskracht die dit op het eerste gezicht toch zo weinig opmerkelijke boek heeft gehad op de (Nederlandse) lezers.

Spraakmakende Boeken gaat haar 20^e jaargang in, het is dan ook een gelukkig toeval dat we deze jaargang kunnen beginnen met een avond over een boek dat gaat over literatuur, over lezen, over een bepaald type lezers, over literatuurwetenschap (letterkunde) en over de universiteit. De bredere context is die van een cultuur die gekenmerkt wordt door ontleding en een toenemende druk op de geesteswetenschappen.

William Stoner, William S., John Williams

De ontvangst

Stoner verscheen in 1965, en 1965 was het jaar dat de Verenigde Staten de Vietnamoorlog begonnen. Het was ook het jaar van de protestmarsen onder aanvoering van Martin Luther King; het is de tijd van de opkomende jeugd- en protestcultuur - allemaal dingen waar dit boek niet over gaat... In Nederland zijn dit de jaren van de 'grote drie': W.F. Hermans, Harry Mulish en Gerard Reve, en van al die anderen: Jan Wolkers (Kort Amerikaans; Turks Fruit), Remco Campert, Hella Haasse, Hugo Claus ... en ook internationaal is het een tijd van grote vernieuwing in de literatuur (denk bijvoorbeeld aan het werk van Gombrowicz, of van Zuid-Amerikanen als Borges, Marquez en Cortázar). Volgens een recensie in *The Observer* (Simon Hammond, juni 2013) was het boek ten tijde van zijn verschijnen in 1965 al ouderwets vanwege het traditionele realisme. Kwalificaties die mij zijn opgevallen in deze recensie: de roman wordt gekenmerkt door oprechtheid, door de grote aandacht (van de verteller voor het personage). Het is intiem, en met grote 'emotionele helderheid' verteld. En het boek wordt melancholisch genoemd...

In een recensie uit 1965 wordt het boek beschreven als een meesterlijk portret van het leven van een gewone, bijna onzichtbare man. En dat laatste gold ook voor Williams, zelf universitair docent Engels – enige tijd zelfs in Columbia, Missouri). Er werd verder niet over Stoner geschreven en het boek was binnen een jaar niet meer te krijgen. Ook een volgende roman van Williams, *Augustus*, bracht daarin weinig verandering.

Een interessant detail is dat C.P. Snow, de man van het ‘Two Cultures’-debat, over de kloof tussen literatuur en wetenschap, zich in 1973 afvroeg waarom dit boek niet bekender was. Je zou Stoner heel goed kunnen karakteriseren als een literaire illustratie bij Snows beruchte pamflet.

De roman werd in 2003 als Vintage Classic opnieuw uitgegeven, in 2006 verscheen het in de *New York Review of Books Classics*, in 2007 werd het gunstig besproken in de *New York Times Book Review*, en in 2012 werd het opgenomen in de Vintage Classics-reeks. Het werd vervolgens in Nederland een bestseller – het staat al maanden in de top-tien van best verkochte boeken (inmiddels 130.000 exemplaren verkocht). Het verkoopt ook goed in Israël, Italië en Frankrijk. Maar tot nu toe was het nergens zo’n succes als in Nederland.

Volgens de uitgever, Van Gelderen, is het een boek met een universeel thema, en is het een diep en spiritueel boek over identiteit. Oscar van Gelderen: "Soms, heel soms, krijg je als uitgever een boek in handen, out of the blue, een boek dat je wegblaast, dat je verbijstert, dat je in je diepste wezen raakt, en doet beseffen waarom het nobele beroep van uitgever het mooiste vak op de wereld is. Een boek, dus, waarvan je na lezing denkt: dit moet iedereen lezen."

De Nederlandse kritiek is unaniem lovend. Auke Hulst: "Het is een spectaculair onspectaculaire roman over het leven van een weinig opmerkelijke man, vormgegeven in bijna perfecte en precieze taal, met een ingetogen wijsheid die de ziel raakt. Een ode aan de liefde, waaronder de liefde voor literatuur en voor lesgeven... In een notendop klinkt *Stoner* – secuur en met het juiste gevoel voor de ingetogen toon vertaald – als niets bijzonders, en dat verklaart mogelijk waarom het boek lang ongezien is gebleven. Maar vergis u niet: het is het leven. Niets meer, niets minder" (*NRC Handelsblad* oktober 2012).

"*Stoner* is zo'n boek waarvan je als je het leest denkt dat jij als enige te weten bent gekomen wat schrijver en personages bewoog en bezielde. Een boek dat op een of andere manier jezelf uitdrukt." Marjoleine de Vos, *NRC Handelsblad* –

"Een *Southern* versie van *De man van zonder eigenschappen* (van Robert Musil). Er zijn kortstondige lichtflitsen in zijn leven, liefde voor zijn vrouw, zijn kind, zijn andere vrouw, maar de enige constante is de liefde voor verhalen, en daarom lijkt *Stoner* een roman te zijn over de kracht van literatuur. Maar hij komt er geen stap verder mee, dus paradoxaal genoeg is *Stoner* ook een roman over de onmacht van verhalen. En als bestseller toont dat dan weer de kracht van verhalen." Toef Jaeger, *NRC Next* -

Grunberg is in *De Volkskrant* lyrisch: "Na het lezen van *Stoner* dacht ik: ik ben mijn tijd aan het verdoen, ik moet leraar worden. Als u een boek wilt lezen dat uw leven gaat veranderen, lees dan *Stoner*." Een uitspraak waarvan door de uitgever dankbaar gebruik is gemaakt in de reclame-campagne voor het boek.

En ook collega-schrijvers zijn enthousiast. Ian McEwan: een gezaghebbende verteller, bij wie je je in goede handen voelt (radioreportage); transparant, helder (limpid) proza. Bret Easton Ellis: "Best book I've read this year is a remarkable novel by John **Williams** called **STONER**. It isn't about drugs but it's about everything else..." –

Analyse

Stoner is geen moeilijk boek – het heeft geen ingewikkelde plot of complexe vertelstijl. De vertelstem volgt het perspectief van de hoofdpersoon volgt, maar staat daar ook boven. De personages worden met behulp van een aantal uiterlijke kenmerken die regelmatig herhaald worden gekarakteriseerd: Stoner is gebogen, heeft een scherp getekend gezicht, de vrouwen zijn slank, de gezichten vaak langwerpig. Lomax heeft een bochel, Gordon Finch is rond, kaal en vriendelijk, enz... Het zijn zogenaamde 'Epitheta ornantia' – die het lezen vergemakkelijken.

Met de personages is echter wel iets opmerkelijks aan de hand. Bij nadere bestudering valt namelijk iets opmerkelijks op: eigenlijk kent deze roman maar **één type personage**. Het is een eenzame mens, opgegroeid als enig kind en gekwetst door het leven. Dit geldt niet alleen voor Stoner zelf, maar ook voor Edith en Grace, voor Sloane, Lomax, Walker en zelfs voor Katherine. Al deze personages herhalen een patroon, ze spiegelen elkaar – het zijn variaties op één thema. Zelfs fysiek lijken ze op elkaar: allemaal hebben ze smalle, lange gezichten, mager, geprononceerde jukbeenderen, smalle polsen en handen, - de slanke vrouwen lopen rechtop, de mannen zijn gebogen, krom, misvormd (218 – 244)¹. Dan wordt opeens ook duidelijk waarom de plot er niet zo toe doet in de roman: het gaat niet om het verhaal, maar om een karaktertekening. *Stoner* is een portret in veelvoud – een studie van een karakter. Interessant is wel dat dit karakter twee versies kent: een goede en een slechte. Goed en slecht zijn duidelijk verdeeld, met Stoner, Grace, en Katherine aan de ene kant en Lomax, Edith, Walker (en waarschijnlijk ook Sloane – dat blijft enigszins onduidelijk) aan de andere (54 - 66; 98 - 112). Er is één duidelijke tussen- of 'brugfiguur', en dat is Gordon Finch. Hij verbindt niet alleen goed en slecht, hij is ook de schakel tussen de 'binnenwereld' waarin deze personages zich terugtrekken, en de buitenwereld.

Stoner is een door en door goed mens: hij is bescheiden, liefdevol, plichtsgetrouw, eerlijk. Hij is ook naïef, tot op zekere hoogte, en leidzaam. Hij verzet zich niet of nauwelijks tegen zijn lot, zoals zijn ouders dat ook niet deden. De boerderij van zijn ouders is in die zin een metafoor voor zijn (het) leven: verveloos, armoedig en godverlaten. Hij doet sterk denken aan sommige hoofdpersonen bij Dostoevski – goede, bijna heilige, maar ook wereldvreemde helden... een zondebok, die de last van de wereld op zich neemt. Hij is ook eenzaam. Contacten leggen gaat moeizaam. Hij wordt regelmatig omschreven als 'numb': verdoofd, gevoelloos ('numb' kan ook bewusteloos betekenen), zoals bijvoorbeeld het geval is in het gesprek met Katherine nadat hij heeft gehoord dat hun relatie bekend is geworden (214 – 239-40).

---

¹ De cijfers tussen haakjes verwijzen naar pagina's in, respectievelijk, de Engelse uitgave in de Vintage Classics reeks en de Nederlandse vertaling.

Tegenover Stoner (en Grace en Katerine) staat Lomax(en Edith en Walker). Hij vertegenwoordigt de donkere kant van het karakter – verwant met Stoner, maar zoals de schaduw verwant is met het licht. Het conflict tussen beiden escaleert naar aanleiding van het gedrag van student Walker (hoofdstuk 9). Stoner is oprecht, Lomax niet – dat is vanaf het begin duidelijk. Lomax' ironische blik wordt keer op keer benadrukt. Williams houdt duidelijk niet van ironie (146 - 165). In eerste instantie is Stoner onder de indruk van Lomax – zoals hij ook onder de indruk was van Edith. Hij herkent zichzelf in deze gekwetste, eenzame mensen. Maar anders dan hij zijn zij groteske vervormingen – zowel uiterlijk als innerlijk. Het woord grotesk komt ook regelmatig terug (141; 143 – 155; 159) – let ook op de manier waarop Walker geïntroduceerd wordt..., en hij heeft natuurlijk dikke brilleglazen (131 – 147-8; 148 - 167). Hier scheert Williams, zoals wel vaker, langs de afgrond van de karikatuur.

Sleutelscènes (als het gaat om het personage) zijn: de 'openbaring'(12/13 - 18/21) door het gedicht van Shakespeare over de herfst (!); de leeservaring (16; 27 – 23-24; 35-36); het gesprek tussen de vrienden (29); het gesprek met Lomax (98), en de beschrijving van Grace (235).

Behalve dat deze roman de studie is van een karakter in veelvoud, is *Stoner* ook gebaseerd op **een dubbele waarden tegenstelling** (een dubbele *semantische oppositie*), die we op allerlei niveaus in de roman terugvinden. Het is de tegenstelling tussen de goede en de slechte variant van het karakter (Stoner versus Lomax) en de tegenstelling tussen de buitenwereld (en het uiterlijk) en de binnenwereld (en het innerlijk).

Over de eerste tegenstelling heb ik al het een en ander gezegd, ik zal nu iets dieper ingaan op de tweede. De tegenstelling is bijvoorbeeld die tussen de alledaagse wereld en de wereld van de universiteit; tussen geweld (de twee wereldoorlogen, economische crisis, armoede) en vrede (rust); tussen publiek en privé; onecht en echt (veelzeggend is bijvoorbeeld de scène met de make up van Edith, 233 - 261); tussen handel en wandel (landbouw!) aan de ene kant en studie en reflectie aan de andere kant; doeners (vechters) en lezers; gevangenschap (! - 213 – 238) en vrijheid; belangstelling en onverschilligheid.

De binnenwereld (positief) staat onder voortdurende druk van de buitenwereld (negatief) en moet daartegen verdedigd worden (de twee oorlogen, de crisis in de jaren '30; 25 – 33; 219 – 245-6).

De buitenwereld is ook de wereld van de lineaire tijd. In de binnenwereld staat de tijd niet stil, maar wordt als het ware overstegen (het Hellenisme, de middeleeuwen, de tijd van Shakespeare – ze kunnen als gelijktijdig beleefd worden door de lezer; de passie voor literatuur is eeuwig – blz. 221 - 247). De tijd is eerder cyclische dan lineair (16 - 23; 129 - 146) – dit is minder de tijd van de geschiedenis, dan de tijd van het lezen en lesgeven, van scholing, van leraren – die cyclisch is, altijd doorgaat, en waarbij de individuen in feite inwisselbaar zijn, omdat het niet om hen gaat, maar om de cultuur die doorgegeven wordt, die steeds weer geactualiseerd (recycled) wordt, en moet worden, om levend te blijven. Zo verandert de universiteitsbibliotheek niet (25 - 33). Opmerkelijk in dit verband is de terloopse maar nauwelijks verholten minachtende opmerking van de verteller over Ediths kunst: ze was erg modern (233 – 261-2).

De binnenwereld is de wereld van stilte – Stoner zwijgt meer dan hij spreekt (zie de sleutelpassages). Het is ook een wereld waarin lichaam en geest (sex en studie) niet gescheiden zijn maar in elkaar

overlopen (198-199 – 222-223). Dit is misschien nog een reden waarom dit boek in 1965 nog niet aansloeg. Williams houdt niet van de moderne tijd ... van dat moderne, en laat dat 'subtiel' merken. Stoner rijdt bijv. ook geen auto!

(Terzijde: De film *Dead Poets Society* van Peter Weir met Robin Williams, speelt in 1959!, en is gebaseerd op een vergelijkbare romantische tegenstelling... en laat wat mij betreft een zelfde wrange smaak na.)

De tegenstelling wordt sterk aangezet, in alles – in de beschrijvingen van het landschap, de sfeer op de universiteit (bijv. 133 – 150), de seizoenen. Soms is de beschrijving op het clichématige af – zoals die van de hut waar Stoner en Katherine verblijven tijdens hun gemeenschappelijke kerstvakante – met als hooftpunt het hert dat verschijnt tijdens hun wandeling (204-204 – 229-230).

En hoe waarschijnlijk is de verschijning van Katherine, de jonge docent? Is het niet een beetje soap-achtig? Een late beloning voor deze eenzame ziel? Ze heeft grote donkere ogen (139 – 157; 142 – 160). Ze bloost hevig. Haar lach is betoverend (144). Ze is slank en loopt mooi rechtop... (144 - 163) En ze is natuurlijk goed.

Deconstructie

De waardentegenstelling (die tussen binnen- en buitenwereld, tussen leven en literatuur) waarop het boek gebaseerd is kan *gedeconstrueerd* worden – zoals alle betekenistegenstellingen, omdat ze de werkelijkheid vaak al te zeer vereenvoudigen. Ook in *Stoner* is dat mogelijk. Het makkelijkst is dat te doen met behulp van de oppositie tussen wereld en literatuur.

Literatuur biedt een uitweg, een rustplaats, buiten de hectiek. Dat wordt in dit boek voortdurend benadrukt. Ook het lesgeven over literatuur – het plezier ervan, de ervaring dat een college werkt – (138 - 156), hoewel ook zonder duidelijke inhoud (de grammaticale traditie in de renaissance) – daar kom ik nog op terug.

Maar waar gaat literatuur over? Waarover praat je als je het over literatuur hebt? Op dit punt valt in het boek een stilte: het is bijvoorbeeld een raadsel hoe Walker een uur kan praten over niets (143, 162). Wat zegt hij dan? Wat doet het gedicht van Shakespeare Stoner? Wat ervaart hij als hij leest? Waar gaat de literatuur waar hij ze weg van is over? Wat vertelt hij de studenten? Wat is de inhoud van de lessen, van de literatuur die Stoner met de studenten leest? Waarom zijn ze zo enthousiast? Waar gaan de colleges, de boeken, de gesprekken over? Waar praten de personages met elkaar over en wat zeggen ze, wat zien ze in elkaar?

Eén criticus merkt dit ook op: “De literatuur beheerst Stoners dagelijkse leven, maar wat hem daarin speciaal zo boeit komt te weinig ter sprake. Hij is een specialist in de invloed van de klassieke Latijnse literatuur op de schrijvers van de Engelse Renaissance, zoals Ben Jonson, Bacon, Marlowe en Shakespeare” (Carel Peeters in *Vrij Nederland*).

En zo is er in dit boek nog veel meer stilte en leegte. Bijvoorbeeld in het gesprek tussen Stoner en zijn ouders (vader), blz. 23 – 31-32); of in de gesprekken tussen de drie vrienden (28 - 37); of in de inhoud

van zijn dissertatie – Een heel klein tipje wordt opgelicht op blz. 41 – 51-2... over het aanvaarden van de dood. Over de Stoa. En over de klassieke tegenover de Christelijke traditie...

Als we de vraag in een meer algemene zin, en los van *Stoner*, proberen te beantwoorden, dan denk ik dat we rustig kunnen stellen dat literatuur over het leven (en lot!) gaat. Over, bijvoorbeeld, mensen als Stoner. Het leven en de wereld waar literatuur over gaat, dat is de 'buitenwereld', het leven dat het bestaan van literatuur én van de universiteit als plaats van reflectie en betekenisgeving rechtvaardigt. Wie dus de wereld buitensluit ontkent uiteindelijk het bestaansrecht van kunst, literatuur en universiteit (geesteswetenschappen) als plaatsen (loci) waar het zelfbewustzijn, de reflectie op het leven vorm krijgt. En dat is precies wat er in dit boek ontbreekt – het boek gaat over een universiteit, een literatuur en een lezer die leeg zijn, en die leeg willen blijven. Literatuur is in dit boek een alternatief voor het leven. Maar literatuur staat niet tegenover het leven, net zo min als de universiteit – ze gaan over het leven. Stoners literatuur is een droom – niet bestaand, een vlucht, en uiteindelijk leeg.

Je kunt je afvragen of dit misschien ook een reden is waarom dit boek zo populair is geworden. De hoofdpersoon vertegenwoordigt een karakter dat zich uit de wereld terugtrekt, niet meer bij het leven betrokken wil worden, en in de literatuur (en kunst, en universiteit) een veilige vluchtheuvel vindt. Tegenover de harde buitenwereld wordt een eerlijke, authentieke binnenwereld geplaatst waarin het veilig toeven is. Omdat literatuur en universiteit echter wel over de wereld gaan is een dergelijke 'beweging' mogelijk als die literatuur en universiteit 'leeg' blijft, inhoudsloos, zodat iedere lezer er zijn of haar eigen ideeën en emoties in kan projecteren. *Stoner* maakt dat mogelijk: omdat het boek een 'lege kern' heeft kan iedere lezer er zijn of haar eigen identiteit in kwijt. Deze literatuur confronteert je als lezer niet met het leven, maar verschaft je een mal waarin je je eigen verdriet kwijt kunt.

Hoor ik als lezer nu bij de binnen- of bij de buitenwereld? De vraag is verkeerd gesteld omdat de tegenstelling niet klopt – het zijn geen twee werelden Er is maar één wereld, waarop gereflecteerd wordt in, en met literatuur. Vergelijk *Stoner* bijvoorbeeld met *Saturday* van Ian McEwan – een roman waarin een wetenschapper (ook daar!) geconfronteerd wordt met een werkelijkheid die binnendringt in zijn veilige omgeving. Ik lees *Stoner* als een roman over een type lezer en literatuurwetenschapper die inderdaad voorkomt, maar die ik zelf niet graag zou willen zijn. Vandaar ook dat ik niet zwijg, maar een lezing geef.